ګالیلیؤ په ډاګه وایي : «ځان پؤهول غواړم»

لیکونکی: رابرټ هارګریوس

ژباړه او لنډیز: نورالله اتل

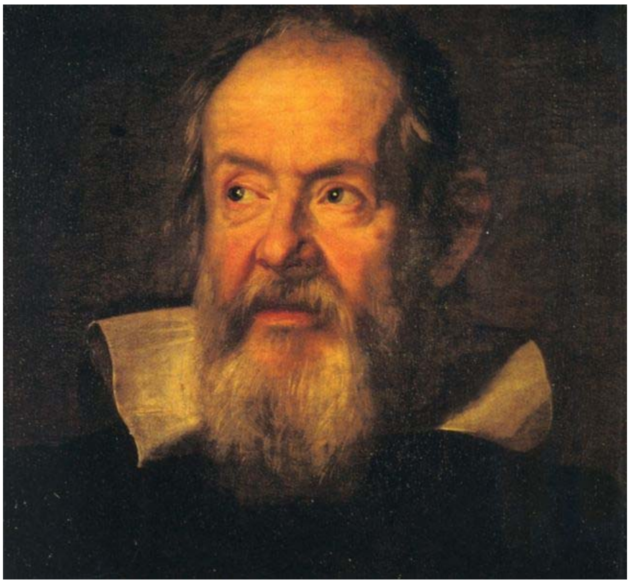

په ټول مسیحي پېر کښې هر یوۀ مسیحي دا منلې وه چي د اینجیل هر توری هرمرو ریښتونی دی او د پوښتنې پکښې هیڅ ګای نشته. د بېلګې په تؤګه، خدای دغه نړۍ په اوؤ ورځؤ کښې رغولې ده، د اینسان توکم د ادم او هوا څخه راپیل شوی دی، مځکه د ټؤل جهان یوا داسي منځکی دی چي لمر وربانديي شاوخوا چورلیږي.

د لوتر په بیاسمون پسې چي کومه پېړۍ راغله په هغې کښې دغه ډول ګایونه ،چي په سربېرنه تؤګه همېښني او ریښتوني ښکارېدل، لومړی تر شک لاندي ونیول شول او بیا ډېر ژر له پوښتنې سره مخامخ شول. شک او پوښتنې ته چي کوم څیز خوځښت ورکولؤ هغه د وګړیو هغه ورځ په ورځ زیاتېدونکې پوهنه وه چي هغوی د ښاخوا چاپېریال په باره کښې پیدا کوله. پخپله د لوتر په ژوند کښې هغوی په موندنې او لټون پسې سمندري یونونه او مزلونه وکول او پوه شول چي مځکه غونډه ده. ستورپېژندنې او جوغرافیه پوهنې دومره پرمختګ کړی ؤ چي دغسي سمندري مزلونؤ ته یې لاره هواره کړه. د شپاړسمې پېړۍ په نیمایي کښې، د وېرسپوچي په نامۀ یو کس د نړۍ دغسي نخچې کښلې وې چي په مټ یې څېړونکي وتوانېدل چي اوس د پخوا په پرتله خپله لاره په پوره رکوالي او کره تؤب سره ووهي. هینري مزلګر د ګڼترې (ریاضي) او ستورپېژنې یو ښؤونځی ورغولؤ چي پکښې به مزلوهونکؤ په هسک کښې د ستؤریؤ د ځای ځایګي زدکړه کوله. له هغه وروسته نؤ د دوی لپاره بېخي اسانه شوه چي د ستؤرؤ د ځای

ځایګي په مرسته په سمندرونؤ کښې د تګ راتګ لپاره لوری او لؤدن پیدا کي. موکناتیسي لؤدنښؤد (compass) دومره اسانتیا پیدا کړه چي اوس به هغوی په سمندر کښې تر دومره لرې پوري تللای شول چي په اونیؤ اونیؤ او کله به یې ان په میاشتؤ میاشتؤ وچه مځکه نۀ لیدله.

کاري اړتیاؤ یوه داسي اډانه وزېږوله چي په ګرؤهه او پدل باندي نۀ وه ولاړه بلکې په داسي ریښتیاؤ باندي ډډه لګولې وه چي ښخي په کره تؤب او پام سره یې څارنه او څېړنه کېدله. د منځني پېر پؤهنې لکه الکیمي او ستؤر پېژندنه ،چي ساینسي خو ښخي نۀ وې مګر ساینسوزمه وې ، اوس ځای ساینسي لټون لره پرېښؤدلؤ. د همدغه ساینسي لټون په مټ په راتلونکؤ درېیؤ پېړیؤ کښې اینسان خپل چاپېریال بدل کؤ. او کله چي یې دغه کار وپه بریالیتؤب سره ترسره کړؤ نو هاله وتوانېدلؤ چي هغه سؤچ هم ښخي بدل کي چي د خپل ځان او په دې جهان کښې د خپل ځای په باره کښې به یې کولؤ. نؤر نؤ هغؤ داسي سؤچ نۀ کولؤ چي یوازي او یوازي بس د دۀ لپاره دا ټؤل جهان پیندځول شوی دی. بلکې دا یې منلې وه چي هغه یو ناتوانه او کمینه ژوی دی چي ښخي لنډ ژوند لري او په یوې ورې ټیکۍ (Planet) باندي ژوند او ژواک کوي چي مځکه یې نوم دی، چي په چارچاپېره خواره واره او ارت ښرت جهان کښې د یوۀ ټاپي، یوې دانې او یا یوۀ اټم ځای لري او بس.

خو زؤړ سؤچ او زړه ګرؤهه هم په ځای ارامه پاته نۀ شوه. په تېره بیا زړه مسېهي کلیسا خو ښخي دغه ګای ته نۀ وه تیاره. هغې خو ښخي په لرکسي (ټیلیسکؤپ) کښې له کتلؤ څخه نټه وکوله چي دا یې زباتوله چي نؤر نؤ اینسان د جهان په منځکي کښې ځایګی نۀ لري. دا یو کوچنی ګای نۀ ؤ بلکې دومره غټ ؤ چي هغۀ ګرؤهه یې تر سختې پوښتنې لاندي راوستله په کومې باندي چي له تؤرپېره راوروسته ټول لوېدیځ ښارتنؤب (Civilization)ولاړ ؤ. د امیانؤ لپاره خو دغه نوی ګای ښخي ښمانا ښکاره کېدلؤ. هغوی به په ډېره ساده تؤګه ویل، «که چرته مځکه چورلي نؤ بیا به مرغۍ څنګه خپله ځاله پیدا کوي، او د اینسانان به څنګه په خپل ځای باندي ولاړ پاته کېدلای شي ، او داسي ... ».

مګر د دینپؤهانؤ ، ګروهپېژانؤ او شیخانؤ لپاره دغه څېړنې ډېرې بوژنونکې وې. څکه چي دغؤ څېړنؤ به ویل چي د هسک او مځکې تر منځ خو ښخي توپیر نشته. په مځکه کښې چي د خوځښت کوم کانون کار کوي د هسک خوځښت هم هوبهو په هغه کانون باندي چلیږي. په بله مانا، موږ ویلای شو چي موږ په لالمخه په هسک کښې یو او که دا وواېو چي پخپله هسک دلته په مځکه باندي دی نؤ هم بده به نۀ وي. دغو څېړنؤ دغسي نؤر ښشمېره ټکي لرل چي له سپېڅلي اینجیل سره په ټکر کښې ول او اپوټه پیغام یې ورکولؤ. مګر بلې خوا ته ګرؤهه دا وه چي اینجیل خو د خدای وینا ده، نؤ لځکه دغه څېړنې نه یوازی ناسمې بلکې کوفري هم دي.

په دغؤ ساینسپوهانؤ او څېړونکؤ کښې یم هم ګالیلیؤ ؤ. هغه په کال ۱۵۶۴ کښې زېږېدلی ؤ کوم چي د شېکسپیر د زېږېدنې کال هم دي. ګالیلیؤ د اټالیې د بیابیداری وروستی ستر کس ؤ. لومړی هغه د جیسویټانؤ لخوا د اومبروسا په مدرسه کښې وروزل شؤ چېرته چي د دۀ د ټول

ژوند لپاره د ستؤرپېژندنې سره ولګېدله او مينه يې ورسره پيدا شوه. په ۱۷ کلنۍ کښې هغۀ له مدرسې راووتلؤ او سملاسي يې د ارستؤ سکولاسټيکي سؤچ ته مخه کړه. ډېر تکړه موسيکي پؤه او انځورکښ ورڅخه جؤړ شؤ. په لومړي سر کښې هغه د روغتياپوهنې لپاره پوهنتون ته ولاړؤ مګر يوه ورځ يې ناساپه د جيوميټرۍ په يوۀ ليکچر کښې برخه واخيستله او له ساينس او ګڼټرې (رياضي) سره يې مينه پيدا شوله. څلؤر کاله وروسته يې روغتياپؤهنه بېخي پرېښؤدله او خپل پاته ژوند يې ګڼټرې او فيزيک ته ورکؤ. په پاى کښې هغه په پادوا پوهنتون کښې د ګڼټرې د څانګې مشر شؤ چېرته چي هغۀ د خپل ژوند اتلس بريالي او پينځونکي کلونه تېر کړل او په نوي ساينس کښې يې د خوځښتونو، او خوځنده څيزونو د ځانګړنؤ د پېژندنې بنسټونه واچول.

که څه هم له هغۀ سره خپلؤ ملګرؤ او کورنۍ خورا مينه کوله، مګر د پؤهانؤ او ښؤونکؤ په منځ کښې يې ښه نوم نۀ لرلؤ،ځکه چي هغۀ به ورته هر وخت سپکول. په تېره بيا هغۀ به د ارستؤ د لارې لارويانؤ ته بدرد ويل چا چي د فيزيک، ستؤرپېژندنې او خوځښت خورا ښکولی مګر ناسم کانونونه وړاندي کول چي سکولاسټيکه فلسفه به ورته ويل کېدله او د کليسا لخوا يې ښؤونه کېدله. ۳۶۰ کاله تر مسيها مخکې، ارستؤ د اپلاتون شاګرد ؤ. هغۀ يو تکړه فلسفي ؤ او د جهان د جوړښت ، رغاونې او اډانې څېړنه يې کړې وه. د هغۀ چورتونه لومړی اربي ژبې ته او بيا له اربي څخه لوېديځو ژبؤ ته وژباړل شول. په دغه وخت کښې مسېهي نړۍ له پوهې بېخي تشه او پوچه وه. مسېهي شيخان په دې لټه کښې ول چي له يوې نۀ يو خوا پوهنې ته لاسرسی ولري. نو لځکه يې د تامس اکيناس تر څارنې لاندي د ارستؤ چورتونؤ ته له مسېهي ښؤونؤ سره په داسي ډول سمون ورکؤ چي يو وخت داسي راغلؤ چي هغه بېخي پخپله د مسيهي ګرؤهې برخه ښکارېدل او که به چا ټکر ورسره کولؤ نو دا له کوفر ويلؤ سره برابره وه.

په پاى کې د همدې ټکر له لاسه د ګاليليؤ ستوری هم په ډوبېدلؤ شؤ. هغۀ لالمخه د خپلې پؤهې او څېړنې په مټ د ارستؤ د د خوزښت کسنه (Theory of Motion) هيسته اچولې وه؛ او اوس د ارستؤ پر ستورپېژندې باندې نورې نانډرۍ راپؤرته شوې وې. يونانيانؤ ته خو لا پخوا جوته شوې وه چي مځکه غونډه ده، لومړی دا چي د تندر په مهال چي د مځکې سؤرې پر سپوږمۍ پرېوځي هغه ګرد وي، او بل دا چي بېلابېل ستوري په بېلابېلؤ ځايځايګيو باندي ښکارېږي. مګر ارستؤ داسي انګېرلې وه چي مځکه ارامه په خپل ځاى باندي ولاړه ده او دا نؤر هسک ورباندي شاوخوا چولېږي. هغؤی ځکه داسي ويل چي په هسک کښې چي د ستوريو کومې غونچې دي هغه خپل ځايځايګی نه بدلوي، نو هغوی داسي د مځکې د شاوخوا چورلي لکه لمر او سپوږمۍ چي چورلي. ورسته بيا د ارستؤ د يوۀ شاګرد، پټولمي، تر څارنې لاندي يو داسي جهان وکښل شؤ چي د ارامې مځکې شاوخوا پينځه پنځوس ناڅرګندې غونډکۍ (*Spheres*) چورلېدلې او له ځانه سره يې لمر، سپوږمۍ او نؤر ستوري هم لېږدول.

دا د ساينس له ناپړيتؤ (عجايبؤ) څخه يوه ناپړيته ده چي د دې جهان يوه ناسمه پېژندنه تر ډېرو پاته شوه او د يونانيانو لخوا ريښتيا او سمې پېژندنې پايښت و نۀ موندلؤ. ډيموکريټس او اريسټارکس دواړؤ داسي کسنې وړاندي کړې وې چي د ارستؤ په پرتله ريښتيا ته ډېرې نيژدې

وې مګر د هغوی کارونه پاته نۀ شول او ورک شول. د ارستؤ کسنې د مسبهي شیخانؤ لاس ته ولوېدلې او د هغوی لپاره خورا په زړه پوري وې ځکه چې هرهر ټکي یې د سپېڅلي لوستني له هرې کربښې سره سمون خوړلؤ، نو لځکه خو یې په مسبهي ښؤونؤ په منځ کښې هغه ځای پیدا کړؤ کوم چې په د ایسا مسیه د بیا راڅوندي کېدلؤ لرلؤ او یا په لومړي سره کښې د هغۀ سپېڅلې زوکړې لرلؤ.

په کال **۱۵۴۳** کښې، د ګالیلیؤ تر زوکړې شل کاله پېښ، ځیرک پولي (*Polish*) ستؤرپېژندونکي، نیکولس کوپرنیکس، د هسک د ستؤریؤ خوزښت په ډېره اسانه توګه نړۍ ته وروپېژندلؤ. هغۀ لمر د جهان په منځ کښې ونیولؤ او ویل یې چې مځکه شاوخوا ورباندي چورلي. د کؤپرنیکس ستر تیسیز، چې *« هسکینه ګردۀ چورلېدا»* نومېدله، اوهغۀ درېیم پاپا ته یې ورپېرزو کړې وه. مګر د هغۀ په تیسیز پوري پینځوس کاله ټوکې کېدلې. زیاترو پؤهانؤ خو د هغۀ ګټېره د هیڅ جوګه هم نۀ بلله، او د کلیسا باباګان دې ته تیار نۀ ول چې د هغۀ سؤچ او چورت ته دي هم په «خدایي رازونؤ» کښې ځای ورکي.

مګر د ګالیلیؤ لپاره دکوپرنیکس کسنه یو ستر اوښتون ؤ. د هغۀ ځواکمن سؤچ په دې ورسېدلؤ چې دا به هرومرو ریښتیا وي. هغۀ لا په **۱۵۹۷** کښې په پراګ کښې خپل دؤست، جانس کېپلر، ته ولیکل، «چې پکار ده د اینسانانؤ سؤچونه له نوي سره په نوي ډول واچول شي». هغۀ ته په خپل سدبد کښې جوته شوې وه چې کسنه خو سمه ده، مګر هغۀ یې زباتولای نه شوه. او ترڅؤ چې هغۀ پخپله لیدلای او شمېرلای نۀ شوه نؤ تر هغؤ پوري یې دا نۀ ویل چې ریښتیا ده. که څه هم هغۀ خپلؤ نیژدې دؤستانؤ ته څؤ کاله پخوا ویلي ول چې دی پخپله د پنځون (*Nature*) د ډېرؤ اېسندؤ (*Phenomena*) د پېژندنې لپاره د کوپرنیکس لېمون (*Opinion*) کاروي. مګر ګالیلیؤ خپل سؤچ تر دوؤلسؤ کلؤ پؤري نؤر هم له ځانه سره پټ وساتلؤ، او داسي ویل کیږي چې په دې ترڅ کې به یې د ارستؤ د کسنؤ لوست هم شاګردانؤ ته ورکولؤ، سره له دې چې ښه پؤهېدلؤ چې هغه ناسمې وې.

په دې منځ کښې د تاریخ یوه نېکرغه پېښه وشوه. هغه درسته راپیدا شوه چې د جهان په باره کښې یې د کلیسا لېمون ناسم زباتولؤ. د کال **۱۲۰۹** په جون یا جولای میاشت کښې ګالیلیؤ د لید په یوې درستې یوه تجربه ترسره کړه. دغه لیددرسته لومړی یوه هالنډي جؤړه کړې وه چې ډېر لري څیزونه به یې خورا جوت او کره ښکاره کول. کله چې دغه درسته د ګالیلیؤ په لاس ورغله نؤ هغۀ په ډېر ځېرکوالي او کارنده تؤګه وکاروله. په یوۀ وخت کښې هغۀ په خپلې کسنې او په دغې درستې دوارۀ باندي کار کولؤ. لږ وروسته هغۀ د کرلؤدن کسنه (*Theory of Refraction*) و موندله . د دغې کسنې په مټ هغه په دې وپؤهېدلؤ چې د سکې د یوۀ نل په دوارۀ سرونؤ باندي چې هینداري ولګول شي، د دوارۀ شیشؤ یوه یوه خوا دي پټلۍ وي مګر په دوارۀ شیشؤ کښېې دي د یوې بله خوا دي دباندي خوا ته پړسېدلې وي او د بلې شیشې دي دننه هغه کوپه وي. وروسته دغه د تولې په شان درسته په یوې دربلۍ باندي ولګول شوه. په دې تؤګه ګالیلیؤ د نړۍ لومړی لرکسی (*Telescope*) جؤړ کړؤ.

راتلونکې دوؤلس میاشتې له هغه څخه نؤر هرڅه هېر ول بس په همدغه کار لګیا ؤ، بېلابېلې شیشې به یې سولولې او سکښتلې، او هڅ او هاند به یې کولؤ چي تر ښې لا ښه درسته ورغوي. په ۱۲۰۹ کښې هغۀ خپله ترټؤلؤ ښه درسته په وېنس کښې د سېنټ مارکر کلیسا لوړترینې میناري ته وخېژوله. د هغۀ ځای واکمن او شیخان هغۀ وخت هک پک شول چي کله یې و لیدل چي د دغې درستې په مټ اوس دوی ترپخوا خپل دوښمن دوه ګنټې (ساعته) مخکې لیدلای شي کله چي هغۀ د دوی په خاوره باندي د یرغل په نیامت راروان وي. تجربه ډېره اغېزناکه وه؛ ګالیلیؤ ځای پرځای په یوې لوړې چوکۍ باندي وګومارل شؤ او خورا غټه کلنۍ تنخا یې هم ورکړه.

د همدغه کال په پای کښې هغۀ د پودا په سیمه کښې خپل لرکسی د شپې لخوا د هسک ستؤریؤ ته سیدۀ کړؤ. تر ټؤلؤ لومړی هغۀ د سپؤږمۍ سیل وکولؤ او ډېر ژر یې پکښې غرونه وموندل. په دې تؤګه یې هغه ګرؤهه بېباوره کړه چي ویل به یې هسکینې پیکرې ټولې ښویې هوارې، بېخي یو ډول، غونډې منډې دي، او له یوه اسماني جوهر څخه جوړې دي چي «ایتر» ورته وایي. په راتلونکؤ څو له درز او جؤشه ډکؤ میاشتؤ کښې ګالیلیؤ په کهکشان کښې دومره زیات ستوري ولیدل چي بېخي د چا باور نۀ کېدلؤ. هغۀ ځینه داسي ستوري هم وموندل چي تراوسه یې هیچا نومونۀ هم نۀ پېژندل. اوس نؤ هغه ځای او ګړۍ رارسېدلې وه چي هغۀ په غوڅه توګه پرېکړه وکوي. او هغۀ پرېکړه وهم کړه چي «مځکه تر سپوږمۍ لمخه پخپله یوه چورلېدونکې پیکره ده»، او هغسي ارامه او ولاړه نۀ ده لکه څنګه چي ارستؤ بللې وه.

هغه په ډېره خوشالۍ د جنورۍ په اومه نېټه کال ۱۲۱۰ د ماښام په سر کښې خپل ښه ترین لرکسی د جیوپیټر ستوري ته سیخ کړؤ. په لومړۍ شپه د هغۀ تلوسه هغه ګړۍ زیاته شوه چي په یوه نېغه لیکه کښې پراته درې واړه مګر ډېر ځلاند ستوري یې ولیدل چی دوه یې د جیوپیټر ختیځ ته او یو یې لوېدیځ ته پروت ؤ. په دا بله شپه هغه بیا وکتل. مګر دا ځل ستوري له خپله ځایه خوزېدلي ول. درې واړه د جیوپیټر لوېدیځ ته په یوې سیده لیکې کښې پراته ول. مانا یې دا وه چي ستوري د یوه بل په پرتله ښوري راښوري. مګر زړې ستورپېژندنې دا منل څه؟ ایا په دې باندي دۀ زباتولای شول چي کوپرنیکس ریښتونی ؤ؟

وریسې په دا بله شپه هغه ډېر په نارامۍ کوت (انتظار) کول چي دغه ابسنده (*Phenomenon*)یو ځل بیا ګوري. واړه ستوري یو ځل بیا ښؤرېدلي ول. اوس په هغؤ کښې یوازي دوه پاته ول، او دواړه د جیوپیټر په لوېدیز کښې ول. اوس نؤ هغه بېخي ډاډه ؤ چي دا یوازي د جیوپیټر نه بلکې د ستوریو خپل خوزښت هم دی. په شپؤ شپؤ هغه د دغؤ دریو ستوریو لنداره کوله چي د جیوپیټر شاوخوا به یې نڅا کوله. وروسته هغه یو څلورم ستوری هم ولیدلؤ چي په هغو دریو ستوریو پسې نېغ نیښتی ؤ. بس اوس نو هغه ویلای شول چي ستوري په یوه ګاړه (*Orbit*) کښې ګرځي راګرځي. جیوپیټر څلور سپوږمۍ لرلې. هغه تر پینځؤ ورځؤ پوري لګیا ؤ او خپلې تجربې یې کولې تر څؤ چي یې هیڅ شک په چورت کښې پاته نۀ شؤ چي : کوپرنیکس بېخي ریښتونی ؤ.

هغه خپله څېړنه ولیکله او بیا یې خپلې لیکنې ته د لارورکي ایلچي (*Nuncius Siderius*) نوم یې ورکړ. لا خو هغه پروا نه لرله چې د دهٔ د څېړنې به په کلیسا باندې څه اغېزه وشي؛ هغه یوازې د خپلو پخوانو همکارو ښوونکو څخه وېره لرله. همداسې وشول. د پوهنې په ډګر کښې د هغه همکارو ښوونکو ته چې کله د هغه څېړنه ورورسېدله نو خوار ټوکې ټکالې یې ورپورې وکولې. کله چې هغهٔ دوی راوغوښتل چې پخپله د دهٔ په لرکسې کښې وګورې. نو ځینه یې رانهٔ غلل. او کوم چې راغلل په هغو کښې ځینو ویل چې په لرکسې کښې خو یې هیڅ هم ونهٔ لیدل او نورو بیا د هغهٔ لرکسی تشه د ماشومانو یوه نانزکه وبلله.

کله چې د ګالیلیو له خپلو همکارانو سره په ناندریو اخته ؤ نو کلیسا بېخې کار نهٔ پکښې لرلو. او ګالیلیو هم د وېنس د سیمې د سرکار تر سوري لاندې ژوند کولو، چې هر وخت به یې کلیسا ته درکې ورکولې چې د اینګلستان په شان به ټولې شاندې او وندنې (Relations) له کلیسا سره غوځې کې. په کال ۱۶۱۰ کښې هغهٔ ته بلنه ورکړ شوه چې په خپل پلارنې ټیسکوني کښې د ګېټرې په ځانګې کښې د لوی ډیوک کوسیمو مشر ښوونکی شي. د هغهٔ نوې دندې او چوکۍ هغهٔ ته خورا ډېر وخت په لاس ورکړو چې خپله څېړنه نوره هم مخ ته بوځي. اوس نو هغهٔ خورا ستر نیامت او هوډ لرلو چې روم ته به ځي او هلته به پاپا ته د خپلې څېړنې د رینښتینولۍ په باره کښې وایي او کلیسا به د همېشه لپاره د ارسطو او پټولمي له غلامۍ ازادوي. مګر دا یو لېونتوب ؤ چې ټول ژوند د ګالیلیو په سر کښې پاته ؤ.

هغه روم ته د دې لپاره روان ؤ چې په مسېحي ګروهې ته ګټه ورسوي نهٔ دا چې ډغره ورسره ووهي. ګالیلیو له خورا سترو هیلو سره روم ته روان شو چې د خپل لرکسې موندنې هلته ډاګیزې کې. په لومړي سر کښې هلته د دهٔ د څېړنو خورا تود هرکلی وشو او هیچا یې موندنې ناسمې ونهٔ بللې او د یوهٔ لوی اتل په سترګه به ورته کتل کېدل. دا د ګالیلیو لپاره یو ستر برې ؤ. هغهٔ اوس اوه څلوېښت کلن شوی ؤ کله چې یې د خپلې څېړنې بریا ولیدله نو لوی یې ولګېدلو او بېرت فلورېنس ته راستون شو. هغهٔ هلته په بابا کالویس او د واټیکن په نورو ستورپوهانو باندې منلې وه چې نور نو د ارسطو سوچ سم نهٔ دی او پکار ده چې دوی ورپسې ولاړ نهٔ شي. که څه هم دوی دې ته هم تیار نهٔ ول چې په کوپرنیکس پسې ولاړ شي مګر کم ترکمه دا یې ومنله چې هسک نور پټوني (رازونه) هم لري نهٔ یوازې هغه ځینه چې دوی تر اوسه ورسره بلد شوي ول. دوی په دې پوه شول چې د وېنس بېلابېل پړوانه په غوڅه توګه دا زباتوي چې دغه ستوری په لمر شاوخوا ګرځي راګرځي. اوس دومره پاته وه چې کلیسا دا هم ومني چې پخپله مځکه هم په لمر شاوخوا ګرځي. مګر داسې ونهٔ شول. کله چې هغهٔ له رومه بریالی راستون شو اته میاشتې لا نهٔ وې تېرې شوې چې له هغه څخه ګروېږنې پیل شوې. او د همدې ګروېږندې له لاسه یې پاته دېرش کاله په کوفرویلو د تورونو تر تور سوري لاندې تېر کړو.

دا نابېره څه داسې بد کار وشو چې دا ناورین پیل شو؟ دا یوازې د ساینس او کلیسا ډغره نهٔ وه بلکې د ځینو کسانو د رخې، چلوټو، ناپوهۍ، سرټمبه توب او وېرې له لاسه ګالیلیو ټول ژوند خوارځار او اوتر اوتر شو.

د چلوټې او ناندرۍ لومړی زړی د فلسفې د یوۀ ښۀونکي لخوا وکرل شۀ. هغۀ کوسیمۀ بوسکالیا نومېدلۀ او په پیزا پوهنتون کښې ښۀونکی ۀ. هغه یوه ورځ د ستر ډیوک د مۀر په غوږ کښې په پسپسي وویل چي ګالیلیۀ وایي مځکه ولاړه نه ده بلکې ګرځي. هغه یوه خورا دیني او ګروهندویه ښځه وه او هر څه چي په پاک اینجیل کښې لیکل شوي ول بس په هغۀ یې کلکه ګرۀهه لرله. هغې د ګالیلیۀ دوست، بېنډېټۀ کاستېلي وروغوښتلۀ او د ګالیلیۀ په باره کښې یې له هغۀ څخه پوښتنې وکولې.

کاستېلي ډېر ژر ګالیلیۀ اګاه کړۀ. په ځواب کښې ګالیلیۀ هغۀ ته د ساینس او دین د شاندۀ په باره کښې یو اوږد لیک ولیکلۀ. مګر د همدغه لیک له لاسه خو د ګالیلیۀ او کلیسا تر منځ لومړۍ نیښته پیدا شوه. ځکه چي یوۀ امي کس د دینپۀهنې په نابلده نړۍ کښې پل کښېښۀدلۀ. په ناګاهۍ کښې ګالیلیۀ خپلۀ دوښمنانۀ ته هغه درسته په لاس کښې ورکړه چي هغۀ ورته له ډېره وخته کوت کولۀ.

هغۀ غوښتل چي کلیسا په دې وپوهوي چي کوپرنیکس ریښتیا وایي. مګر څه چي هغۀ غوښتل د لیک پایله د هغۀ اپوټه راووتله. نیژدې تر یوۀ کاله پوري لیک د لوستۀ او پۀهۀ کسانۀ په منځ کښې لاس په لاس ګرځېدلۀ. مګر په پای کښې هغۀ د ګالیلیۀ د دوښمنانۀ ګوتۀ ته هم ورغلۀ.

په دې ترڅ کښې د کلیسا چاړواکۀ زیات وخت د اینجیل په لوستلۀ تېرولۀ او ډېر سوچ به یې ورباندې کولۀ. په پای کښې هغوی په دې ورسېدل چي د اینجیل ایتونه د ګالیلیۀ له څېړنۀ سره اړخ نۀ لګوي، په تېره بیا دغه لاندیني دوه ایتونه، چي لومړی یې له یوشوا (Joshua) څخه دی:

لمره، ته په ګیبیون باندې ودرېږه.
او سپوږمۍ ته، د اجالون په وادۍ کښې .
او لمر په ارام ودرېدلۀ، او سپوږمۍ هم تم شوه.
ترڅۀ چي ملت له خپله دوښمنه غچ واخیستلۀ.

د کلیسا پلارانۀ به پوښتنه کوله چي لمر څنګه درېدلای شي چي کوپرنیکس وایي چي هغه بېخي هیڅکله خوزېدلی نۀ دی؟ او دویم په نولسم اشلوک (Psalm) کښې راغلی دی چي نور هم په کلکه د لمر خوزښت زباتوي :

هغۀ یو چنغۀل دی چي له خونې راوځي،
هغۀ د یوۀ غښتلي سړي غوندي زغاسته خوښوي.
هغۀ د هسک له سرۀ پرمخ ځي
او د هغۀ په پای ببرته راګرځي.

هغوی دغه راز نور هم ډېر اشلوکونه د زبات په توګه وړاندې کړل. د دغو اشلوکونو ژبه دومره اغېزناکه او ځواکمنه وه چي ګالیلیو یې ډېر په اسانۍ په لومه کښې بندولای شۀ. او ګالیلیو

چي يو ډېر له برمه او پرتمه ډک کس ؤ په همدومره اسانۍ په دغه خور شوي جال کښې بنديوان شؤ.

خپلو شکوميو ګاليليو ته وويل چي نور دي ځان نه ښکاروي او يو څه دي خپل ګای پټ وساتي، مانا نا څه دي له دروغو کار واخلي. مګر له هغه خوار سره بيا دا غم ؤ چي ټولې کاميابۍ او موندنې به يې په اوبو لاهو شي، نو ځکه خو يې غوښتنه وکوله چي د دهٔ ليک دي په روم کښې د بابا کلاويس مخې ته وړاندي کړ شي او ورسره پخپله لوی پاپا ته که داسي شونې وي. د ۱۲۱۴ او ۱۲۱۵ کلونو په ترڅ کې ليکونه د فلارنس او روم تر ميان تېربېر کېدل، مګر ډېرې د روم لخوا راتلل . اوس نو د ګاليليو په کسنؤ (theories) پورې ځينو کسانؤ خورا ستر ستر ګايونه تړل چي ده خوارکي پخپله په دې هکله کله ټک هم نهٔ ؤ وهلی. ځينو به ويل چي ګاليليؤ ويلي دي چي په سپوږمۍ کښې هم اينسانان ژوند کوي. او بيا به يې ژر دا پوښتنې راپورته کړې چي د دغو سپوږمۍ مېښتو اينسانانؤ له ادم او هوا سره کومه د وينې شانده شته او کنه، او يا دا چي هغوی به د نوها پيغمبر په کيښتۍ کښې سپاره شوي وي او که نه؟ شيخ بېلارماين چي د دينپوهانؤ مشر ؤ وَ ټؤلؤ ته وويل، چا چي ليکلي دي چي لمر له خپله ځايه راخيژي او بيا لوېږي او بيا بيا داسي کيږي هغه سليمان پيغمبر ؤ. نهٔ يوازي دا چي هغه دا وينا د خداي په ښؤونې کوله بلکې هغه ترټؤلؤ هوښيار او پوه کس هم ؤ.

کله چي کاليليؤ پوه شو چي اوس کيسې داستاني ښه غوره کړه نو يې پرېکړه وکوله چي پخپله رؤم ته ولاړ شي او هلته د کوپرنيکس د کسنې ريښتينولي د نؤرؤ په مخ کښې زباته کي. هغه ډاډهٔ ؤ چي واټيکن به يې ورسره ومني چي د دهٔ څېړنې ببخي له کاتؤليکي ښؤونؤ سره سمون خوري. په کال ۱۲۱۵ کې هغه چي کله رؤم ته روان شؤ نو داسي ؤ لکه يو ښاغلی هواري او يو ډېر له جوشه ډک ځوان.

ګاليليؤ چي کله رؤم ته ورسېدلؤ نؤ ډېر زيات هيله من ؤ. هغه ځواکن شوی ؤ او په ځان ډېر ډاډهٔ ؤ او اوس اوس يې روغتيا هم ډېره ښه شوې وه ځکه چي د جوړونؤ درد يې ورک شوی ؤ چي د فلارنس د بېکاره هوا له کبله ورپېښ شوی ؤ. اوس نؤ نانديرۍ ببخي ډاګېزې شوې وې او ګاليليؤ خوښ ؤ چي پر دې باندي وراسه وکوي. کله چي د دوی تر منځ په رؤم کښې ريښتينۍ او نانديرۍ روانې وې نو ګاليليؤ په خپلؤ ګايونؤ کښې ډېر زورور ؤ. هغهٔ به د شيخانؤ پوښتنې په داسې توګه ورغبرګې کړې چي هغوی به ببخي ساده ګان او ناپوهان ښکاره کېدل.

کله چي کومه پايله او پرېکړه ترلاسه کېدلای نهٔ شوه نو په پای کښې لوی پاپا وويل چي دغه مرښه دي سپېڅلي دوتر (Holly Office) ته ولېږل شي چي د دينپؤهنې په رڼا کښې يې غوڅه کي. د سپېڅلي دوتر يوؤلسؤ غړيو د کوپرنيکس په کسنو باندي د دينپؤهنې په رڼا کښې سؤچ وکولؤ او بيا يې په خپل منځ کښې وراسه وکوله او په پای کښې يې داسي غوڅه کړه:« دا چي وايي چي مځکه د ولاړ او تم لمر شاوخوا چولي، يو لېونتؤب او بهؤلتؤب دی. او موږ په ورته په دستوري توګه کوفرغرونه وايو. او داچي وايي چي مځکه پخپله هم څرخي هم زموږ په ګرؤهه کښې سمه نهٔ ده».

یو څۀ روځې وروسته کارډینل بېلارماین وګومار شۀ چې ګالیلیۀ ته ووایي چې نۀر دي نۀ له دغۀ کارونۀ ودرېږي. دغه کیسه په دوۀ ډولونۀ تر موږ پورې رارسېدلې ده. ځینه کسان وایي چې ګالیلیۀ ورسره و منله چې نۀر به نۀ د کوپرنیکس د کسنۍ ننګه نۀ کوي. او ځینه نۀر بیا وایي چې هغۀ و منل چې نۀر به له دغې بندیز شوې کسنې څخه بېخي لاس اخلي او نۀ بې خپلوي، نۀ به یې ننګه کوي او نۀ به یې چا ته ښۀونه کوي.

دا ګرې، خو ګالیلیۀ په یوۀ نۀ یوۀ ډول یوه بریا ګټلې وه. هغۀ له هر ډول سزا او تړنلۀ ازاد شوی ۀ، له هغۀ سره پخپله پاپا مخامخ رغېدلی ۀ چا چې د پرلپسې درناوي ډاډ هم ورکړی ۀ او بله دا چې کومه فتوا چې د کلیساګانۀ له میمبرونۀ واورول شوه په هغې کې بس مازې دومره ویل شوي ول چې د د کوپرنیکس د کسنې د ریښتینولۍ په زباتولۀ به بندیز وي. مګر هغه بیا هم د ګڼترې (ریاضې) لپاره کارول کېدلای شوه. یوازې د هغې په «ریښتینولۍِ» باندې بندیز ولګول شۀ.

هغۀ اۀوه کاله هیڅ هم خپاره نۀ کړل. خو له هغه وروسته په کال ۱۶۲۳ کښې یې *Il*)
(*Saggiatore* ولیکلۀ. په دغه لوستني کښې د پټولمي او کوپرنیکس د ملاتړیو ترمنځ ګایونه یا ډیالۀګ ۀ. هغۀ په دې باندې اۀوه کاله نۀر هم کار وکولۀ. مګر په دېر ترخ کښې یو څو پېښې وشوې. لومړی لوی ډېوک کوسمینۀ په نابېره تۀګه مړ شۀ او دی یې له سورې څخه بېبرخې شۀ. او تر دې بده لا دا وه چې په ځای ناستې یې هغۀ زړه رانۍ چې په لومړي سر کښې یې ټولې نانډرۍ او مرښې راپورته کړې وې. په رۀم کښې پاپا پۀل پینځم هم مړ شۀ او په ځای یې ګریګوري پینځلسم کښېناستلۀ څوک چې یو کمزوری او ډېر زۀړ کس او بس دوه کاله په واک کښې پاته شۀ. بیا د هغۀ په ځای باندې کارډینال مافیو باربیریني کښېناستلۀ چې وروسته یې د اربن - پینځه دېرشم نوم غوره کړۀ. هغۀ ډېر د برم او نوم وړی کس ۀ. هغۀ لېوال ۀ چې له ګالیلیۀ سره لیده کاتۀ وکوي.

ګالیلیۀ هم چې روغتیا یې لږ ښه شوه ورته راغلۀ او شپږ ځله یې اوږدې اوږدې لیدنې ورسره وکولې. په دغۀ دوۀ په دوۀ لیدنۀ کښې ګالیلیۀ هڅه وکوله چې نوی پاپا د کوپرنیکس د کسنې په ریښتینولۍ پوه کي او سځ (قانع) یې هم کي. که څه هم نوي پاپا تر ډېره بریده له ګالیلیۀ سره سر ښۀرولۀ مګر دې ته تیار نۀ ۀ چې د کسنې ریښتیونولي بېخي په ډاګه ومني او یا دې بندیز ورڅخه لرې کي. کله کله به یې دا هم ورته وویل چې «سپېڅلې کلیسا کوپرنیکس غندلی نۀ دی او نه یې د هغۀ کسنه کوفرغرونه بللې ده، بس مازې دومره وایي چې هغه یو ډول بیړه کړې ده او دا چې بېځایه یې خبز وهلی دې. که چیرې یو څوک د هغې ریښتینولي زباتولای شي نۀ بیا به هغه بېځایه خبز نۀ بلل کیږي» په ځان باوري او ډاډه ګالیلیۀ داسي و انګېرله چې نۀر نۀ هغه د کوپرنیکس په کسنې باندې څه ناڅه لیکلای شي تر څو چې په دینپوهنې کښې لاسوهنه نۀ کوي او همېشه له خپلۀ څېړنۀ سره کار ولري او بس.

کله چي هغۀ کؤر ته راستون شؤ نؤ يې په خپل لوستني چي دوګایه (Dialogue) نومېدلؤ باندي کار پیل کړؤ او په ۱۶۳۰ کښې يې تیار کړؤ. دا لوستنی نن هم د اټالوي ادب یوه غوره ټوټه بلل کیږي چي ډول ډال او سکښت جوړښت يې د سوکرات هغه ته ډېره ورته دی. دغه دوګایه د کانال ګرانډې په سیمه کښې د درؤ انډیوالانؤ تر منځ د یوې ورسې په بڼه لري چي دوه پکښې د ګالیلیؤ خپل انډیوالان، سالویاتي او ساګریدو ول چي په دې وخت کښې دواړه مړۀ شوي ول. ساګریدو يې پکښې داسي ښکاره کړی دی چي زیات کار يې په ژوند کښې له دې دنیا سره دی، ډېر ځیرک دی، او د یوۀ سرخېل په شان خورا پراخ لېمون او ګروېږونکی سؤچ لري. سالویاتي بیا د کوپرنکس د اډانې او لېمون زیاته لورینه کوي. دریېم کیردار ساده ګل (*Simplicio*) نومیږي د بدلون لؤرینه نۀ کوي او وایي چي د ژوند لاره چي څنګه روانه همدغسي ښه ده. که څه هم هغه د دې نؤرؤ دواړؤ د ټؤکؤ او ټکالؤ د بوسؤ خوځکی جوړیږي مګرهغۀ پخپله ډېر بې تاوانه او لېزمه کس وي.

درې سره دؤستان یوه درسته ورځ د مځکې ورځمهالي خوزښت (diurnal motion)په هکله ریښتینۍ (arguments)کوي. ساګرېدو دا لېمون ورمخته کړؤ ، چي که چیري مځکه د ختیځ پر لؤر لږ چټکه وګرځي نؤ مرغان به په هوا کښې خپله تؤله وبایلي، په مني کښې به پاڼې د ونؤ په لوېدیځ لؤر ته تویې شي او د تؤپ هغه مړدکي چي په لوېدیځ لؤر ویشتل شوي وي تر هغؤ مړدکو زیات واټڼ ووهي چي په ختځ لؤر وار شوي وي. سالویاتې د مځکې خوزښت له هغې کیښتۍ سره پرتله کړؤ چي په سمندر کښې ګرځي چي پکښې سپرې سورلۍ په ازاده تؤګه یوې بلې خوا ته ګرځېدلای راګرځېدلای شي په دې يې پروا نشته که هغه هوڅومره په چټکۍ روانه وي هم. همدغه راز مځکه هم له ځانه سره هر څه وړي. دا پروا نۀ لري چي هغه ځیزونه په مځکې پوري ښېخي نښتي دي او که بل راز ورباندي زوړند دي لکه هوا او وریځې. نؤ د مرغانؤ لپاره هم کومه ستونزه او ربړ نشته .

د دوګایه ورسې په دریېمه ورځ – چي په ریښتیا ګالیلیو څو کاله وروسته لیکلې وه – درې سره انډیوالان د هسک د ستروالي په هکله اټکلونه کوي. سالویاتي پیل کوي او وایي چي موږ کولای شو چي د مځکې له دې کمکۍ ټیکۍ (Planet) څخه چي پخپله په کال کې یو ځل د لمر شاوخوا چورلي د هغؤ بېشمېره ستوریو او ټیکیو د ځای ځایګي او خوزښت پته ولګوو چي په ارت او بېرت هسک کښې خواره وارۀ دي. هغۀ بیا د دغؤ ستوریو او ټیکیؤ د لریوالي په هلکه ږغیږي او وایي چي واټڼ يې دومره لري دی چي زموږ سوچ په اسانه نۀ شي وررسېدلای. سیمپلیسیو يې ورغبرګوي او ورته وایي چي خدای هیڅ اړتیا نۀ لري چي په دغؤ ستوریؤ او ټیکیؤ باندي دومره ناپایه پراخ ځای ونیسي چي اینسان ته يې هیڅ شمر هم نشته. ساګرېدو چي په رؤغتیا کښې ښه پوهه لري هغه په دې باندې خورا څنډې او ورته وایي ، اې ساده سړیه که موږ د درملنې لپاره هره ورځ د اینسانانو نسونه نه څیرلای نؤ څنګه به راته څرګندېدله چي موږ کولمې، سږې، بډوډې او نؤر غړې لرو. تر اوسه پوري موږ یوازې جیوپیټر پېژندلؤ خو اوس پوهېږو چي دا ستوری نؤرې سپوږمۍ هم لري. نؤ اې ساده ګله، که موږ د یوۀ

ناپایه جهان په هکله نهیر (سؤچ) کوو نؤ د دې مانا دا ده چې خدای ته هغه ستر ځای ورکوو چې دی یې لري.

د هغؤ دغه رینبتینی په ۵۰۰ مخونؤ کنبې لیکل شوې دی. په دغؤ رینبتینؤ کنبې هغوی درېواړه د ارستؤ، پټولمي او کوپرنیکس د پؤهنې په اډانه په هر اړخ باندې هر راز ګایونه کړي دي . هغوی په درېیمه ورځ خپله وراسه بې له کومې پایلې پای ته رسوي. د کیردارونو په شان لوستونکو ته هم غوڅه وینا او پیغام نۀ ویل کېږي بلکې هغوی ته پکار ده چې پخپله له خپل سؤچ او پؤهې سره سمه پرېکړه وکوي او پایلې ته ورسیږي. ګالیلیو د کرښؤ او غونډلؤ په کښلؤ کښې خورا په ځیرکوالي او په هوشیاری سره هڅه کړې وه چې د کوپرنیکس د اډانې رینښتینولي نېغ په نېغه زباته نۀ کي . مګر د دوګایي رینښتنیی او وراسه دومره زوروَره وه چې په هر هؤش لرونکي او سیانه لوستونکي یې دا منله چې د کوپرنیکس اډانه رینښتینې ده.
ګالیلیؤ خو خپله لیکنه بشپړه کړه مګر اوس یې د چاپولؤ لپاره د کلیسا اجازې ته اړتیا لرله. که څه هم د سیمپلیسمو کیردار ښخي د پاپا کړؤوړؤ ته ورته ؤ مګر ګالیلیؤ داسي نۀ وه انګېرله چې په دې کښې به دۀ ته کوم تاوان ورسیږي. د کال ۱۶۳۰ په می میاشت کښې هغۀ بیا رؤم ته روان شؤ چې د خپل لوستني د خپرولؤ اجازه ترلاسه کي.

په رؤم کښې چې کله هغۀ د کتني او څارني لپاره خپل لوستنی وړاندې کړؤ نؤ په پیل کښې هرڅه ډېر ښه تېر شول. مګر وروسته شېخ ریکاردي یو څه بدګومانه شؤ ورباندي. نؤ ځکه خو لوستني بیا بیا وکتل شؤ . په پای کښې ریکاردي ګالیلیؤ ته اجازه ورکړه چې په رؤم کښې دي یې خپور کي مګر په دې ګره (شرط) چې د سر او پای ځینه برخې به یې داسي بدلوي لکه څنګه چې دوی غواړي. ګالیلیؤ دا ورسره ومنله او بېرته فلارنس ته راستون شؤ مګر له هغوی سره یې ژمنه وکوله چې په مني کښې به بېرته ورته راشي.

په دې منځ کښې په واټیکان کښې د ګالیلیو ملاتړی شازوی چیسي په نابېره توګه مړ شؤ. هم هغه به د ګالیلیؤ لوستني خپرولؤ. په همدې ورځؤ کښې په ټولې اټالیې کښې د تاوون وبا خوره شوه چې له کبله یې د وګړیو یوې بلې سیمې ته تګ راتګ ښخي په ټپه ودرېدلؤ. اوس چې لوستني په فلارنس کښې پرؤت ؤ او د هغۀ کتونکي په رؤم کښې ول، نو ګالیلیؤ هم د خپلؤ شکومیؤ او انډیوالانؤ یوه ټلګري جوړه کړه چې په ریکاردي یې ومني چې لوستنی دي همدلته په فلارنس کښې چاپ شي. په مات زړه او تر ډېرې زؤرنې لاندي زاړه شیخ ریکاردي ومنله چې په فلارنس کښې دي چاپ شي. مګر بیا یې هم دا ګره کښېښؤدله چې هغۀ پخپله د لوستني پیلامه او پایله کتلې ده خو د لوستني د نؤرؤ برخؤ لپاره دي په فلارنس کښې یو سم کس وګومارل شي چې بیا یې تر سترګؤ تېر کي. ګالیلیو هغه پیلامه چې د ریکاردي لخوا بدله شوې وه او د پاپا لخوا یوه زیاتونه هم پکښې ځای شوې وه په ډېره رخه او مات زړۀ ومنله. خو وروسته هغه په دې باندي زورنه (فشار) اچوله چې دا دي په بېل کاغز او بل ډول ټایپ باندي ولیکل شي چې لوستونکو ته ښخي څرګنده وي چې کومه برخه د ګالیلیو خپله لیکنه ده او کومه یوه یې د کتونکو لخوا پرې ورزیاته شوې ده.

لوستنی د کال ۱۶۳۲ په پسرلي کښې خپور شو. د هغه ملګري او هم لوستونکي ډېر زیات خوښ ول. مګر د واټیکان غبرګون لږ ورو او وروسته راغلو ځکه چې د تاوون له کبله لوستنی هلته ناوخته ورسېدلو. کله چې د واټیکان چارواکو ولوستلو نو پوه شول چې له دوی سره چالاکي شوې وه. کله چې ریکاردي لوستنی ولوستلو نو ویې ویل: « دې لوستني چې کومه ښه غوره کړې ده نو جیسوټیانو به خامخا له هغه څخه ډېر تریخ پلپوټ وکوي. مګر تر دې لمخه چې جیسوټیانو یو څه ووایي پاپا پخپله پوښتنې پیل کړې. هغه باور کولو چې ریکاردي هڅې کنښوتلای دی چې یوه دغسي لوستني د چاپولو اجازه یې ورکړې ده او ورسره ورسر په دې ډېر خواشنیی و چې په لوستني کښې چې د ساده ګل کوم کردار راغلی دی هغه په ریښتیا پخپله د پاپا پېښې کوي او مانا یې دا ده چې په هغه باندي یې ملنډې وهلې دي.

د دوګایه (Dialogue) چې کله خپور شو نو هغه یې ښه وخت نه و. په دغه وخت کښې په اوروپا کښې چې د ګروهې په بنسټ کوم جنګونه روان ول هغه د واټینکان په ګټه نه ول. د پاپا د ایلچیتوب او مرکچیتوب ټولي هلې ځلې له ناکامۍ سره مخامخ وې. په دغه وخت کښې له پاپا سره د نورو کسانو سختې ډغرې پیل کړې وې. ځیو به ویل چې هغه خو د ګالیلیو په شان له ښوېدلو او بې لارې شویو کسانو سره دوستي او ملګرتیا لري او ځینو نورو به ویل چې هغه خو بېخي یو کمزوری او ناتوانه پاپا دی ان چې بې لارې شویو کسانو ته هم هیڅ نه شي ویلای. یوه شېخ ورپسې ولیکل چې پاپا نن سبا دومره ډارن شوی دی چې بېخي له خپلې ماڼۍ بهر نه شي راوتلای ځکه چې وېره یې په زړه ننوتلي ده هڅې نه چې څوک زهر ور کې. کومې لارې چې تر واټیکانه پورې تللې دي په هغو یې تر لسو لسو میلو پورې بدرګې او سامانې درولې دي او هر څوک چې په دغو لارو تګ راتګ کوي نو هرومرو یې تالاشي اخیستل کیږي.

په دغو ورځو کښې جیسوټیانو هم د هغه په غوږونو کښې پسپسې پیل کړی و او هره شېبه به یې هغه ته ورپه یادوله چې ګالیلیو چې کومه ژمنه له تا سره ښپاړس کاله پخوا کړې وه هغه یې د لوستني په خپرولو سره ماته کړې ده. پاپا چې په خپل برم او نوم باندي دغسي نیوکې واورېدلې نو یې و پتېله چې پکار ده یو څه زوړ او سام خلګو تر وروښیي. یو ځل هغه د خپلو ایلچیانو یوې غونډې ته وینا کوله او ډېر په خشم یې هغو ته وویل: «ستاسي ګالیلیو په داسي کارونو کښې ګوتې وهلې دي چې هغه پکار نه و. هغه ما ته دوکه راکړه او له ما یې کار واخیستلو. اوس به زه هم هغه و کاروم او خوښ به یې شم»

پلپوټ او ګوېرنه

ګالیلیو په فلارنس کښې و. د هغه هلته یې خورا لوی لګېدلی و او اګاه نه و چې کیسه به دومرې ورانې ته وتلې وي. ځکه چې د هغه لوستنی ډېرو کسانو کتلی و او اوس خو یې خورا ښه نوم هم موندلی و او لوستونکو به ډېر ستایلو. هغه ډاډه و چې که چیري کومې ناندرۍ او کشالې راپورته هم شي نو په اسانۍ سره به غلې شي. بله دا چې پخپله پاپا د هغه نیژدې دوست هم دی.

پاپا هغهٔ ته کسان ورولېږل چې په دېرشؤ ورځؤ کښې دننه دي په رؤم کښې خپله پېشي وکوي. ايلچيانؤ هڅه وکوله چې د پاپا خشم يو څه ارام کي مګر پاپا زېل کړی ؤ او ويل به يې چې ګاليليو به يو ځل خامخا رؤم ته راځي او پېشي به کوي. ګاليليؤ هغهٔ ته د دريو ډاکټرانؤ لخوا يوه کتونی (سرټيفيکېټ) ورولېږلؤ چې پکښې ليکلي ول: «ګاليليؤ دا مهال د بېلابېلؤ سختؤ ناروغيو له لاسه رنځور دی او نهٔ شي کولای چې تر رؤم پوري مزل وکوي». مګر کتؤني هم په پاپا باندي کومه اغېزه و نهٔ کوله او بيا يې پيغام ورته راولېږلؤ چې بهانې نهٔ چليږي او دا ځل يې نؤر هم په کلکه ورته وويل چې که ګاليليؤ پخپله رانهٔ شي نؤ ځولنې به ورواچوئ او د بندي په څېر يې تر رؤمه پوري راوړئ او پلپؤټ ته يې وړاندي کئ.

په ۱۱ اپرېل ۱۶۳۳ کښې ګاليليؤ پلپؤټ ته يؤوړل شؤ او په دغه بل ګهيز د لوی څارنوال، بابا ويسنزوی دا فيرنزوالا، مخې ته لومړنۍ پېشۍ ته وبلل شؤ. هغه ته لؤړه ورکړه شوه او ورڅخه وپوښتل شول چې، ايا هغهٔ پوهيږي چې د څه لپاره پېشۍ ته راغوښتل شوی دی. هغهٔ هم ورته وويل چې کوم لوستنی چې يې ليکلی دی د هغهٔ په تؤر يې به يې راغوښتلی وي. ګاليليؤ په ډېره هوشيارۍ او ځيرکوالي هغوی ته وويل چې دهٔ ۱۲ کاله مخکې ژمنه کړې چې د کوپرنيکس کسنه به نهٔ زباتوي او نهٔ به يې ساتنه او ژغورنه کوي . مګر هغه ازاد دی چې د يوهٔ لېمون (Opinion)په تؤګه ورباندي خبرې وکوي.

له هغهٔ څخه وپوښتل شول چې تا د دغه لوستني د ليکلؤ لپاره اجازه ترلاسه کړې وه؟ هغه ورته وويل چې نه، ځکه په دا د هغه لېمون نه ساتنه کوي او نهٔ يې ژغورنه. په لوستني د دې خبرې ټينګار او پوخوالی نهٔ دی شوی چې مځکه چورلي او لمر ولاړ دی. په دا بله ورځ دينپؤهانؤ او ګروهپېژانؤ بيا لوستنی غونډله په غونډله او تؤري په تؤري ولوستلؤ او ښه په ډاډه تؤګه يې ځانونه پرې پوه کړل چې ګاليليؤ په ډېره ځواکمنه او زؤروره تؤګه د مځکې خوزښت او د لمر ټيکه زباته کړې ده. او هم يې په هغؤ کسان په ټؤکؤ ټؤکؤ کښې ښه سپک کړي دي څؤک چې دا نهٔ مني.

ګرؤهپېژان په دې ورسېدل چې ګاليليؤ هغه ژمنه ماته کړې ده کومه چې هغه په کال ۱۶۱۶ کښې کړې وه. هغوی په دې اړه نهٔ وه چې د هغهٔ لېمون سم دی او که ناسم. له هغوی سره بس دومره غم او ربړ ؤ چې د کليسا واک او برم ته تاوان رسېدلی دی. هغوی به ويل چې دا واک يوازي کليسا لري چې څه سم دي او څه ناسم دي. يو امي او جنجالي کس چې په دين او ګروهه باندي اګاه نهٔ وي څنګه کولای شي داسي کشالې په خپل سر هوارې کي او د اولسونه لاربښؤونه دي وکوي.

لويې څارنوالۍ له ګاليليو سره يوازي او پټې ليدنې او کتنې وکولې او هغه ته يې وويل چې خپله تېروتنه او د ژمنې ماتونه دي ومني. که هغه منته (اقرار) وکوي نو ډېر په اسانۍ سره به وبخښل شي ؛ او داسي چوپ پاته شي نو څارنوالي به يو ډول نه ډول سزا بيا هم ورکي. او هغهٔ وچه نتهٔ (انکار) وکوي نؤ بيا به څارنوالي له دهٔ څخه د شکنجې په زؤر ډېرې ګرانې پوښتنې او ګوېژنې پيل کي چې په دؤديزه تؤګه له هغؤ کسانؤ څخه کيږي چې کوفر يې غرولی وي.

دوه ورځې وروسته يې هغهٔ يو ځل بيا پېشئ ته راوغوښتلؤ چي پخپله منته (اقرار) ډاګيزه کي. هغهٔ وويل چي تېرې د پلپؤټ په تېرو څؤ ورځؤ کښې يې خورا په نهير سره خپل لوستنئ يو ځل بيا ولوستلؤ. هغهٔ له ډېره وخته راهيسي نهٔ ؤ لوستلئ نو ځکه خو بېخي داسي ورته ښکاره شؤ لکه يو نوئ لوستنئ چي وي او هغهٔ لکه يو بل چا چي ليکلئ وي.

وروسته يې ګاليليو ټوسکاني ايلچي ته په لاس ورکړؤ چي يوهٔ زاړهٔ او ناتوانه کس د شکنجې او ترهې په زؤر دې ته تيار کي چي هر هغهٔ څه ناسم وبؤلي چي د دهٔ په پوره باور بېخي سم دي. مانا دا چي هغهٔ چي په خپل ژوند کې څومره کار ، څېړنه او موندنه کړې ده له هغې دي پخپله هم لاس په سر شي او د نړۍ نؤر وګړي دي ورڅخه بېبرخې کي. په کومه شپه چي يې هغهٔ د ټوسکاني ايلچي کؤر ته راوړلؤ نؤ ډېر مړزوانده شوئ ؤ. هغهٔ د سوکرات په شان ياغي او سرؤبن نهٔ ؤ چي د رېښتياؤ لپاره دي تر خپل سر تېر شي، بلکې يو داسي وګړئ ؤ چي د جوارۍ يو داو يې اچولئ ؤ مګر په دې کې ناکامه شوئ ؤ چي نؤرؤ ته وروښيي چي رېښتيا څه دي. که هغهٔ نټه وکي او که منته رېښتيا خو به بيا هم رېښتيا وي.

په ۱۰ مۍ هغهٔ يو ځل بيا پېشئ ته راوستل شؤ. هغهٔ يو ځل بيا د شيخ ببلامايېن لخوا لاسليک شوئ کتؤنئ (سرټيفيکېټ) وړاندي کؤ چي پکښې ليکل شوي ول چي هغهٔ به د مځکې د خوزښت لېمون نهٔ سم بولي او نهٔ به يې ساتنه او پلوئ کوي. مګر دا نهٔ ول پکښې ليکل شوي چي هغهٔ به يې ښؤونه نهٔ کوي او يا به څېړنه ورباندي نهٔ کوي. خو بيا هم هغهٔ باور لرلؤ چي د يوې وړې سزا په تؤګه به ورته لړه ګوتځنډنه وشي او نؤر به نؤ په خپله مخه پرېښودل شي اوبس.

مګر په رؤم کښې کاغزونه اوس پاپا ته ورکړل شوي ول چي د وروستي ځل لپاره يې ولولي. او کله چي هغهٔ ولوستل نؤ يې وويل چي په دې کار کښې هيڅ نرمښت نهٔ شي کېدلائ. ګاليليؤ له هغې وايې (امر) څخه سرغړونه کړې ده چي هغهٔ ته نېغ په نېغه ورکړ شوې وه. له بندي څخه دي سمه ګوېڅنه وشي، هغهٔ دي په شکنجې ووېرول شي او اړ دي ايستل شي چي توبه وباسي. بيا دي هغهٔ ته د سزا کالي وراغوستل شي ، د اولس په مخ کښې دي خېرزه کړ شي او به پاې کښې دي زندان ته واچول شي.

په دا بله اونۍ کښې ګاليليؤ د څلؤرم او وروستي ځل لپاره پېشئ ته راوستل شؤ. دا ځل هغهٔ په واز کومي و منل: «زه يې منم او په کلکه سره وايم چي د پټولېمي لېمون رېښتيا او سم دی چي وايي مځکه ارامه ولاړه ده او لمر په خوزښت کښې دی. او له کله چي ماته دا وايه شوې ده نو هيڅ کله د کوپرنيکس لېمون بيا رېښتيا نهٔ دی بللی.» ګاليليؤ په ډېره بېچارګۍ او زارۍ دا وينا وکوله مګر جرګې د هغهٔ دا زارۍ او جګې و نهٔ منلې. بلکې هغوی وويل چي دهٔ چي کوم لوستنئ ليکلئ دی د دهٔ اري لېمانهٔ خو په هغهٔ کښې جوت دي. ګاليليؤ ورته وويل: « زه دلته ستاسي په مخ کښې ولاړ يم، څه چي ستاسي خوښه وي زه به يې منم»

په دا بل ګهيځ هغهٔ څه وشول چي ګاليليؤ يې هيڅ کله هيله نهٔ لرله. دغهٔ مشر ،سپينږيرئ هوښيار کس چي زړهٔ يې له هرڅه مات شوئ ؤ، سرتؤر سر، ابېلې پښې، د سزا په کاليؤ کښې نغښتئ

دباندي راوایستل شؤ او بیا دې ته اړایستل شؤ چې د یوۀ ډېر ستر سلبب مخې ته خپل سر ټیټ کې. جاره واره شیخان او ملایان ولاړ ول چې دۀ ته یې دغه سزا واوروله: دی به د کوپرنیکس له لېمون څخه لاس په سر کیږي، د دۀ په لوستنی، دوګایه، باندي به د کانون له مخې بندیز لګول کیږي او لیکوال دي یې په زندان کښې بندیوان شي او تر دریؤ کالؤ پوري دي هره ورځ هغۀ اوه اشلؤکونه وایي چې د تؤبې لپاره دي. په هغۀ وخت کښې چې کلیسا کومې سزاګانې ورکولې دا په هغؤ کښې ډېره نرمه ګڼل کېدله.

د پاته ژوند دپاره هغۀ په خپل کور کښې په بند کښې وساتل شؤ. هغۀ ډېر زوړ شوی ؤ، سترګې یې بېخي کمزورې شوې وې، او له زېروې یې ریځ وړلؤ. خو تر څؤ چې هغۀ په بشپړه تؤګه ړوند شوی نۀ نؤ بیا به یې هم پرلپسې کار کولؤ. که څه هم هغۀ له ستؤرپېژندنې بند کړ شوی ؤ هغۀ د پوهنې نؤرؤ څانګؤ ته مخه کړې وه. د ستؤرپېژندنې په ځای هغۀ د خوزښتونو (Dynamics) باندي څېړنه پیل کړه او په دې ډګر کښې یې تر ستؤرپېژندنې هم زیاتې بریاوې وموندلې او د نوي فیزیک بنستېونه یې کښېښودل.

ګالیلیؤ په ۸ جنوري ۱۶۴۲ په خپله بیستره کښې مړ شؤ. هغۀ دا وروستۍ هیله ځرګنده کړې وه چې په فلارنس کښې د سانتا کؤر کلیسا په هدیدرې کښې د کورنۍ له نؤر مړیو سره یو ځای ښخ کړ شي. د کلیسا نؤر شیخان تیار ول چې جنازه یې وکوي، بیا یې هلته یې ښخ کي او ګؤر یې هم په مرمرؤ باندي وپؤښي. مګر پاپا باربېریني خپل زېل او کینه نۀ پرېښؤدله او د هغۀ د جنازې او ګؤر رغولؤ اجازه یې ور نۀ کړه. په کال ۱۷۳۷ کښې یې د هغۀ هډوکي په هغۀ ځای کښې ښخ کړل چېرته چې د هغۀ دوه نؤر هیوادوال، میشلانګلیو او ماکیاویلي هم ښخ ول. او سل نؤر کلونه وروسته کلیسا د هغۀ له لوستني بندیز لرې کړؤ.

مګر دا نؤ هغۀ وخت ؤ چې په اټالیې کښې راټوکېدلې د بیابیدارۍ ځلاند غورځنګ له سېکه لوېدلی ؤ او کلیسا وربادي بریالۍ شوې وه. مګر ګالیلیؤ چې د اینسانانؤ د ازادۍ لپاره کومې څېړنې کړې وې او ګړاوونه یې ګاللي ول هغه بېشمره او بېګټې پاته نۀ شول. د اټالیې په ځای په نؤرو هیوادونؤ او اولسونؤ کښې داسي ښاغلي پیدا شول چې دا زبات کي چې د ساینس کانون یوازې او یوازې ازاد لټون او څېړنه غواړي ؛ یوه داسي څېړنه چې نۀ د کلیسا او نۀ د کوم بل زورګیر لخوا تربت او خپه شوې وي. هغۀ چې د ساینسي لټون لپاره کومه لاره پرانیستله تر درېنیمو پېړیؤ پوري د پؤهنې مینانؤ او لېوالانؤ په هغې باندي یون اومزل وکولؤ. هم دا تکل او لټون ؤ او له ریښتیاؤ او ازادۍ سره مینه وه چې د اتلسمې پېړۍ د لیتوالې (Enlightenment) ستر غورځنګ یې و پینځولؤ. د دې غورځنګ دا چیغه وه چې (Sapere aude) ، «بهادري وکوه چې پوه شې»